

ПУБЛІКАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ С. РУСОВОЇ ЯК ЗАПОРУКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Анотація. У статті за допомогою методу контент-аналізу визначено кількісні показники публікаційної активності відомої публіцистки та громадської діячки кінця ХІХ – початку ХХ ст. С. Русової, проаналізовано як певні історичні реалії можуть впливати на творчість автора. Всі кількісні підрахунки були зроблені за біобібліографічним покажчиком «Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітителю (до 155-річчя від дня народження)» (Київ, 2010 р.). Покажчик містить біографічні відомості, бібліографію творів С. Русової з початку 80-х років ХІХ ст. до 2010 року в Україні та світі, бібліографію публікацій про її життя та діяльність, фотогалерею тощо. За результатами підрахунків розроблено графіки де зазначена кількість публікацій за кожний конкретний рік.

Ключові слова: Софія Русова, журналістська діяльність, публікаційна активність, історичний період, контент-аналіз.

PUBLICATION ACTIVITY OF S. RUSOVA AS A GUARANTEE OF POPULARIZATION OF PROGRESSIVE IDEAS LATE XIX – EARLY XX CENTURIES

Summary. For more than 70 years, S. Rusova's creative legacy was kept in special repositories, as she was declared a bourgeois nationalist in the Soviet era. Today, the multifaceted pedagogical and educational activities of teachers of European level are available for study and are the subject of scientific research. In our article, using the method of content analysis, quantitative indicators of publication activity of a famous journalist and public figure are determined, because the number of publications is a very important indicator for the recognition of authors, their contribution to science, any field of creative activity. Analyzed how certain historical realities can affect the work of the author, and the productive activities of this author can affect the general state of public opinion in the late nineteenth – early twentieth century. The biobibliographic index «Sofia Rusova – teacher, statesman, teacher», published in 2010 on the occasion of the 155th anniversary of the birth of the famous Ukrainian woman, was chosen as the basis for quantitative calculations. Index created by specialists of DNPB of Ukraine named after V.O. Sukhomlinsky, and is the first biobibliographic publication about S. Rusova in Ukraine. The index contains a list of works and research on the life and multifaceted activities of an outstanding teacher. In order to fully cover the creative work of the scientist, it included bibliographic descriptions of S. Rusova's works and scientific publications devoted to her life, pedagogical and socio-cultural activities, published since the 80s of the XIX century. until 2010, as separate books and articles in scientific collections and periodicals in Ukraine and abroad. Based on the results of calculations, graphs were developed, which indicate the number of publications for each year. The chronological framework of the schedules was established within the framework of the most established periodization of S. Rusova's creative heritage, where four periods in the life of a well-known public figure and publicist are distinguished. Thus, during the first period (end of XIX – 1905) 34 publications were published; for the second period (1906–1916) – 136 publications; for the third (1917–1921) – 42 materials; for the fourth period (1922–1940) – 144 publications.

Keywords: Sofia Rusova, journalistic activity, publishing activity, historical period, content analysis.

Постановка проблеми. Кількісні показники будь-якої видавничої продукції звичайно ж не дають повного уявлення про їх значущість, але той факт, що кожна конкретна публікація кожного конкретного автора вводить у науковий обіг певну інформацію, не піддається сумніву. Кількість публікацій є досить важливим показником для визнання авторів, їхнього внеску в науку, будь-яку сферу творчої діяльності. Значна кількість монографій та статей у певній галузі може засвідчити про її динамічний розвиток, а швидкість зростання – про актуальність.

При використанні кількісного аналізу можливо спостерігати також залежність зростання чи зменшення показників публікацій від часу (року / років) написання, адже динаміка за роками є аналогічною для розвитку певної науки у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення різних аспектів творчої спадщини С. Русової зверталось багато вітчизняних науков-

ців, а саме Л. Березівська, І. Зайченко, О. Джус, А. Доркену, Є. Коваленко, Н. Копиленко, О. Проскура, І. Пінчук, О. Сухомлинська та ін.). І якщо життєвий шлях і наукові напрацювання С. Русової, особливо в царині педагогіки, досліджені достатньо вичерпно, то її діяльність, що пов'язана з друкованим словом, засобами масової комунікації, вивчені сьогодні лише фрагментарно.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом у науковій сфері, що займається творчою спадщиною С. Русової, існують кілька позицій, різних підходів, які дозволяють певним чином систематизувати, організувати вивчення її творчого доробку та громадської активності, що безпосередньо пов'язані з фактами біографії С. Русової. Ці підходи є ustalеними й напрацьованими в літературознавстві, дидактиці, педагогіці, тому можуть бути прийнятними, з урахуванням певної специфіки, і в журналістикознавстві. Проаналізувавши пу-

блікаційну активність С. Русової, можемо говорити про суспільну актуальність і важливість її ідей і публіцистичних та наукових педагогічних ідей, як у минулому, так і сьогодні.

Мета статті – визначити кількісні показники публікаційної активності С. Русової та з'ясувати, як продуктивна діяльність автора може вплинути на стан суспільної думки кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковець І. Пінчук, аналізуючи діяльність С. Русової, виділяє три основних періоди: дореволюційний (роки становлення громадянської і педагогічної зрілості); громадсько-освітня та педагогічна діяльність С. Русової за часів Української Народної Республіки; еміграція [1].

У науковій літературі трапляються випадки трактування діяльності С. Русової відповідно до регіональних традицій, історії, уподобань і поглядів мешканців місцевості, де педагог і громадська діячка перебувала у певний момент свого життя; моральної й інтелектуальної залежності від суспільно-політичної атмосфери невеликого соціуму. Так, у деяких наукових працях можна знайти посилення на три «географічні» періоди: харківський (1889–1894), полтавський (1900) та київський періоди (1902–1917). Зокрема, В. Пашенко у ґрунтовній науковій розвідці про перебування сім'ї Русових у Полтаві подав всебічну характеристику діяльності С. Русової як уже досвідченого видавця [2].

Найбільш виразно цю концепцію обстоює Л. Гонюкова [3]. Та її дослідження, в якому наголошувалося на «географічній» прив'язці творчих і наукових уподобань С. Русової до певної територіальної громади, має досить локальний характер і не здобуло підтримки серед наукової спільноти.

У дослідженнях О. Таран було виділено її охарактеризовано чотири основні етапи становлення й розвитку дидактичних поглядів С. Русової, де головним критерієм градації стала педагогічна діяльність просвітительки: I період – 1871 р. – кінець XIX ст.; II період – кінець XIX ст. – 1917 р.; III період – 1917–1920 рр.; IV період – 1921–1940 рр. [4].

Оптимальною, на нашу думку, є теорія О. Прокура, яка виділяє чотири періоди в житті відомої громадської діячки і публіцистки [5; 6; 7; 8].

Як уже зазначалося раніше, *перший період – кінець XIX – 1905 р.*, коли С. Русова займалася переважно питаннями просвітницької діяльності. Це початок самостійної педагогічної діяльності (від відкриття першого дитячого садка у Києві до вчителювання у школах Петербурга) та усвідомлення ролі освіти в пробудженні національної свідомості українського народу (повноправне членство у лавах київської «Старої Громади»). Це робота разом із чоловіком над зібранням, упорядкуванням та виданням у Празі повного тексту «Кобзаря» Т. Шевченка, куди ввійшли заборонені рукописні вірші поета без цензурних скорочень та спогади про нього видатних сучасників.

Як результат – перші арешти за активну громадську діяльність і зв'язки з народовольцями (С. Русова належала до організації «Народна воля», згодом була членом Української партії соціалістів-федералістів); вимушеними були постійні переїзди (Чернігів, Київ, Одеса, Єлисаветград, Катеринослав, Харків, Херсон, Петербург).

До першого періоду можемо віднести початки журналістської практики С. Русової на Хер-

сонщині (1883–1889 рр.): співпраця з газетами і журналами «Одесский вестник», «Єлисаветградский вестник», «Русское богатство», «Вестник воспитания» та ін.

Не останню роль у становленні С. Русової відіграло і її членство у Харківському товаристві поширення в народі грамотності – організації української інтелігенції, заснованої для поширення освіти серед народу, виданні дешевих книжок для малоосвічених читачів, а також якісних книг, як за змістом, так і за формою. Видавничий комітет Товариства за 20 років існування випустив у світ 170 назв різних видань.

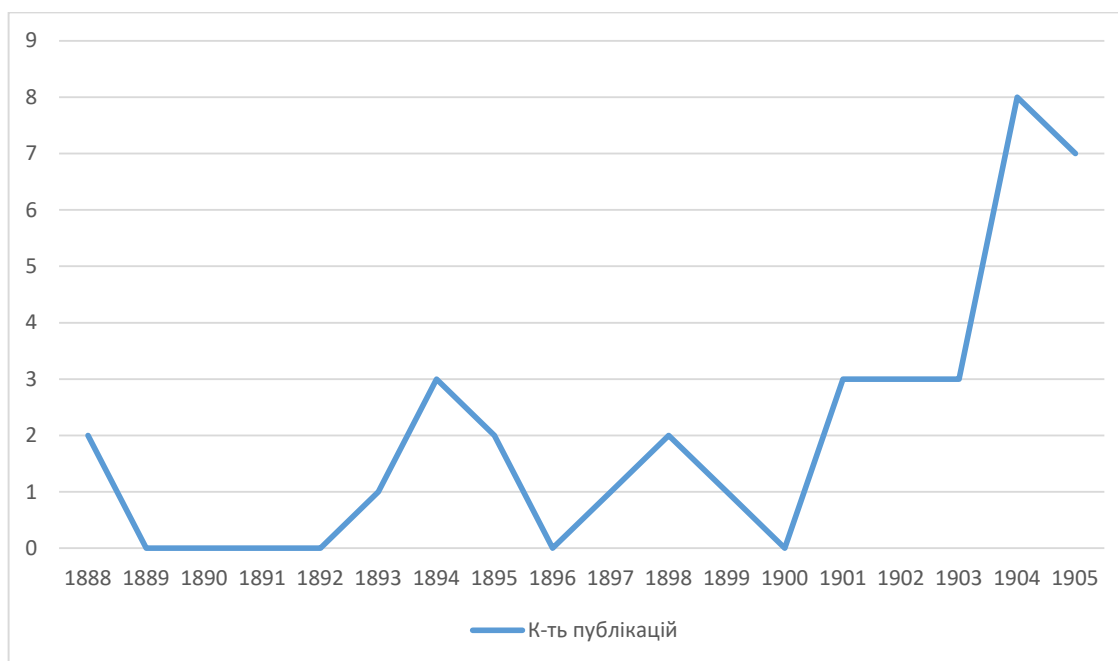
Що ж до публікаційної активності самої С. Русової, то в зазначений період з її іменем з'явилося 34 публікації: 23 – як окремі праці та 11 – у наукових збірниках і періодичних виданнях. У графіку 1 побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Кількісні підрахунки були зроблені за біобібліографічним показником «Софія Русова – вчитель, державний діяч, педагог», виданим у 2010 році з нагоди 155-ї річниці від дня народження відомої українки. Показник, створений фахівцями ДНІБ України ім. В.О. Сухомлинського, і є першим біобібліографічним виданням про С. Русову в Україні. У показнику наведено перелік творів та досліджень про життя і багатогранну діяльність видатного педагога. З метою найповнішого висвітлення творчого доробку вченої до нього було включено бібліографічні описи праць С. Русової та наукових публікацій, присвячених її життєвому шляху, педагогічній і громадсько-культурній діяльності, що друкувались, починаючи з 80-х років XIX ст. до 2010 р., як окремі книги і статті в наукових збірниках та періодичних виданнях в Україні й за кордоном [9].

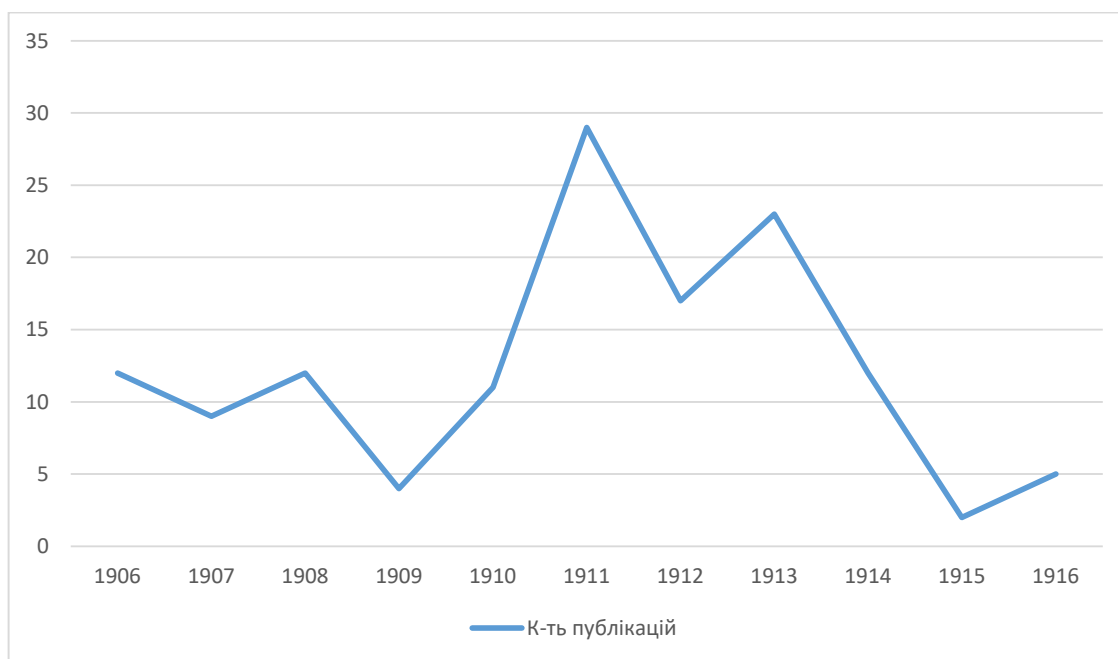
Другий період припадає на 1906–1916 рр. Саме тоді С. Русова активно переймалася педагогічними проблемами. Квінтесенцією цих проблем стали не лише питання розвитку педагогіки і, зокрема, дошкільного виховання, в цей час педагог значну увагу приділяла літературно-художній критиці, виступала і як історик літератури. В житті С. Русової це був період вже цілком зрілої, свідомої підготовки до буремних подій революції та громадянських конфліктів; було напрацьовано значну кількість емпіричного матеріалу, що зумовило подальшу реалізацію її наукового потенціалу в досить розміреному побуті часів еміграції.

Публікаційна активність С. Русової другого періоду творчості становить 136 публікацій, з них: 19 – окремими працями, 117 – у наукових збірниках та періодичних виданнях. У графіку 2 побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Третій період діяльності С. Русової повністю збігається з важливими історичними подіями в житті суспільства. *Це – 1917–1921 рр.* – період революції, громадянської війни, а, головне, активної участі С. Русової в абсолютно незнайомій досі іпостасі державної діячки в Центральній Раді за часів УНР (увійшла до складу Міністерства освіти УНР й очолила два відділи: позашкільної освіти та дошкільного виховання). Брак часу міг заважати приділяти значну увагу власне публіцистиці, науковим дослідженням, науково-популярним



Графік 1. Публікаційна активність С. Русової (кінець XIX – 1905 р.)



Графік 2. Публікаційна активність С. Русової (1906–1916 рр.)

публікаціям тощо. Водночас С. Русова спробувала себе як організатор, набувши неоціненного життєвого й творчого досвіду.

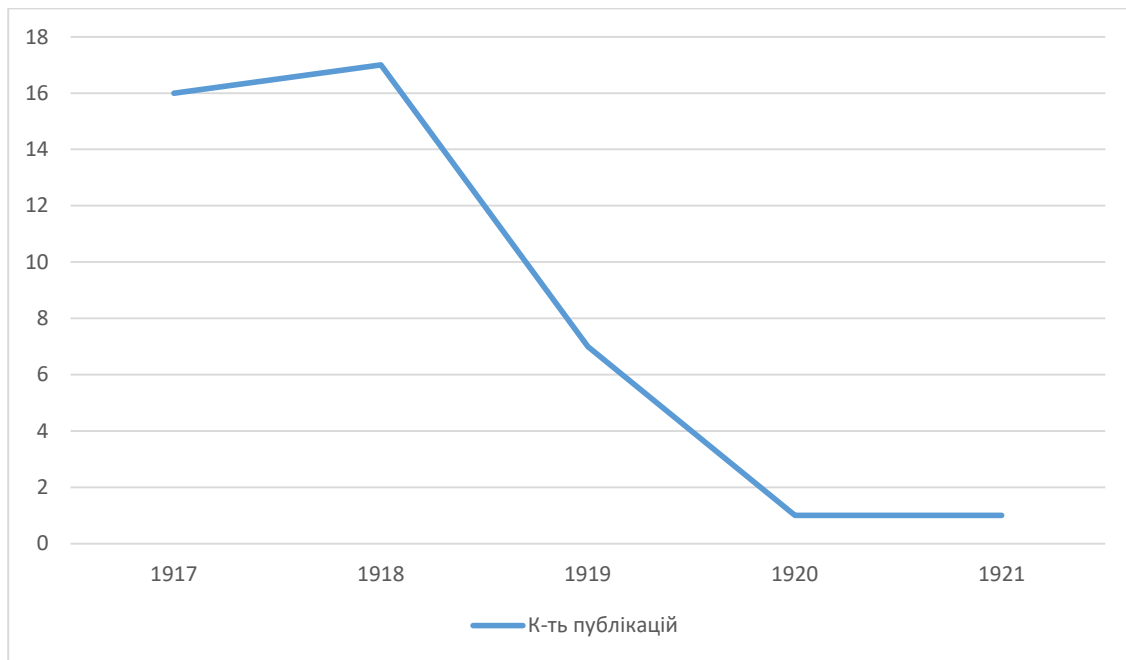
Публікаційна активність С. Русової третього періоду творчості становить 42 публікації, з них: 25 – окремими працями, 17 – у наукових збірниках та періодичних виданнях. У графіку 3 побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Яскравою сторінкою у житті С. Русової є 1922-1940 рр. – період еміграції в Чехо-Словацькій Республіці, куди вона змушена була тікати після поразки національних визвольних змагань 1917-1920 рр. і де закінчився її життєвий шлях. Роки еміграції і вважаються четвертим, досить

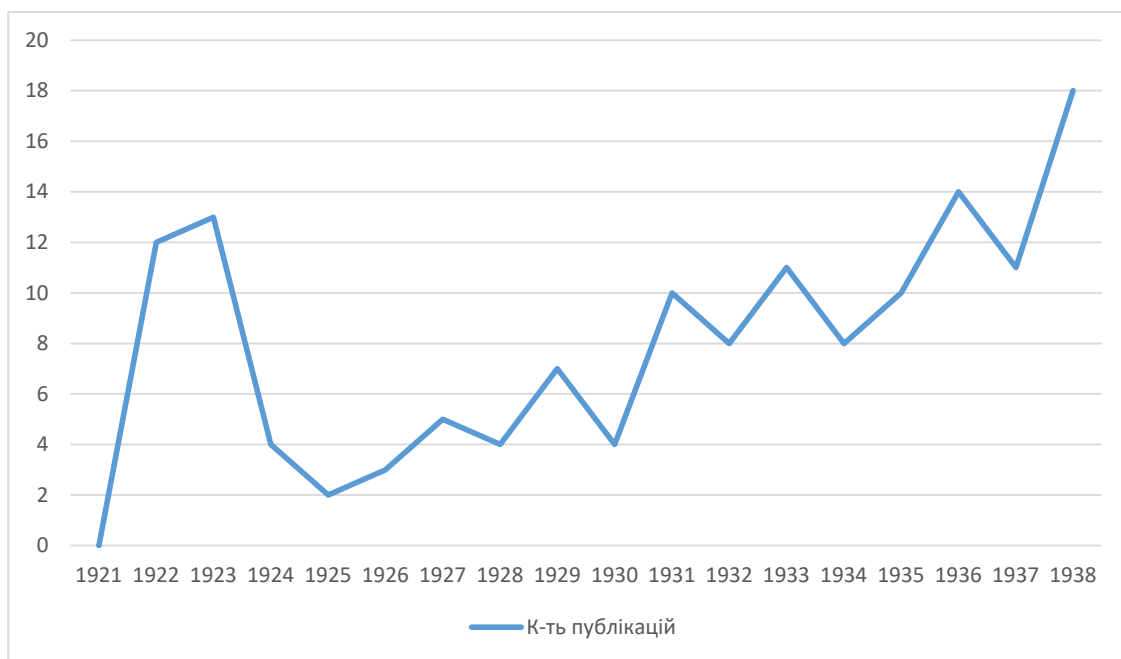
плідним з точки зору наукової роботи, публіцистичних виступів періодом її діяльності.

Бібліографія творчої спадщини С. Русової означеного періоду включає монографії та наукові розвідки, науково-популярні статті й рецензії, конспекти лекцій для студентів і дитячі книжки, підручники і навчальні програми, виступи на різноманітних міжнародних конгресах і з'їздах. У них відображені погляди вченої практично на всі сторони освіти, з урахуванням новітніх педагогічних ідей та нових умов суспільного буття.

Публікаційна активність С. Русової четвертого періоду творчості становить 144 публікації, з них: 25 – окремими працями, 119 – у наукових збірниках та періодичних виданнях. У графіку



Графік 3. Публікаційна активність С. Русової (1917–1921 рр.)



Графік 4. Публікаційна активність С. Русової (1921–1940 рр.)

З побудовано загальну криву за роками та кількісними показниками публікацій.

Висновки. Публіцистична спадщина С. Русової виявляється вкрай важливою для вивчення не лише стану суспільної думки певного історичного періоду. Для історії журналістики – це класичний взірць того, як продуктивна діяльність одного публіциста може вплинути на весь стан суспільної думки, за умови коли громадський діяч акцентує саме на національно-патріотичному вихованні; вирізнявши в ньому головні гуманітарні напрями, спрямування і, толерантно корегуючи процес, спробувавши максимально гуманізувати суспільне життя, рівень духовності суспільства. На прикладі творчої спадщини С. Русової дослід-

ники можуть і далі сперечатися, який період її публіцистичної творчості та громадсько-політичної діяльності виявився найбільш ефективним: час становлення С. Русової як державної діячки часів УНР чи надзвичайно плідна творчість у Чехо-Словацькій Республіці, де педагог працювала й писала як досвідчена громадянська активістка й журналістка, талант якої був відточений десятиліттями натхненної праці? У цьому випадку кількісний аналіз публікаційної активності С. Русової також спрацює ефективно лише до певної міри, оскільки неможливо встановити, наскільки творчий потенціал авторки реалізувався в надскладних умовах буття, що стали результатом суспільних катаклізмів та наступної еміграції.

Список літератури:

1. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової : научное издание. Ніжин : НДПШ ім. Миколи Гоголя, 1998. 215 с.
2. Пащенко В.О. Національна ідея в поглядах Софії Русової. Полтавський період її формування. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. пр. / голов. ред. В. О. Пащенко. Полтава, 2009. С. 87–90.
3. Гонюкова Л. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Софії Русової (1870-ті рр. – 1940 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2000. 19 с.
4. Таран О. Проблеми дидактики в педагогічній спадщині С. Русової : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2003. 20 с.
5. Проскура О. Софія Русова – талановита дочка України. *Початкова школа*. 1993. № 3. С. 44–46.
6. Проскура О. Софія Русова – вчений, педагог, громадський діяч (до 140-річчя з дня народження). *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 171–180.
7. Проскура О. Софія Русова: про педагога, історика, письменницю. *Витоки*. 1992. № 5. С. 1.
8. Проскура О. Софія Русова – літературознавець : життя і творчість. *Дивослово*. 1995. № 9. С. 53–59.
9. Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель : до 155-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. упоряд.: А.М. Доркєну, Т.В. Лога. Київ, 2010. 175 с. (Серія «Видатні педагоги світу»; Вип. 6).

References:

1. Kovalenko, Ye.I., & Pinchuk I.M. (1998). *Osvitnia diialnist i pedahohichni pohliady S. Rusovoi* [Educational activity and pedagogical views of S. Rusova]. Nizhyn.
2. Pashchenko, V.O. (2009). *Natsionalna ideia v pohliadakh Sofii Rusovoi. Poltavskiyi period yii formuvannia* [The national idea in the views of Sofia Rusova. Poltava period of its formation]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti* [The origins of pedagogical skills]. Poltava, pp. 87–90.
3. Honiukova, L. (2000). *Hromadsko-politychna ta kulturno-prosvitnytska diialnist Sofii Rusovoi (1870-ti rr. – 1940 r.)* [Socio-political and cultural-educational activities of Sofia Rusova (1870s – 1940s)] (PhD thesis), Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
4. Taran, O. (2003). *Problemy dydaktyky v pedahohichnii spadshchyni S. Rusovoi* [Problems of didactics in the pedagogical heritage of S. Rusova] (PhD thesis), Kyiv: Institute of Pedagogics of Academy of Pedagogical Science of Ukraine.
5. Proskura, O. (1993). *Sofia Rusova – talanovyyta dochka Ukrainy* [Sofia Rusova is a talented daughter of Ukraine]. *Pochatkova shkola*, no. 3, pp. 44–46.
6. Proskura, O. (1996). *Sofia Rusova – vchenyi, pedahoh, hromadskiyi diiach (do 140-richchia z dnia narodzhennia)* [Sofia Rusova – scientist, teacher, public figure (to the 140th anniversary of her birth)]. *Pedahohika i psykholohiia*, no. 1, pp. 171–180.
7. Proskura, O. (1992). *Sofia Rusova: pro pedahoha, istoryka, pysmennytsiu* [Sofia Rusova: about a teacher, historian, writer]. *Vytoky*, no. 5, pp. 1.
8. Proskura, O. (1995). *Sofia Rusova – literaturoznaveets: zhyttia i tvorchist* [Sofia Rusova – literary critic: life and work]. *Dyvoslovo*, no. 9, pp. 53–59.
9. Dorkenu, A.M., & Loha, T.V. (2010). *Sofia Rusova – pedahoh, derzhavnyi diiach, prosvitytel: do 155-richchia vid dnia narodzhennia* [Sofia Rusova – teacher, statesman, educator: to the 155th anniversary of her birth]. Kyiv.